

Балишев Марат

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ДОКУМЕНТАЦІЯ ЦДНТА УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ КИТАЮ

У публікації йдеться про проектну документацію Лоянського заводу гірничорудного обладнання (Китай, провінція Хенань), яка відображає тогочасний рівень економічного розвитку Китаю, розвиток співробітництва між СРСР, і КНР та описує виявлені під час будівництва історичні пам'ятки.

Ключові слова: Китай, науково-технічна документація, Лоянський завод гірничорудного обладнання.

В публікації йде про проектну документацію Лоянського заводу горнорудного обладнання (Китай, провінція Хенань), которая отображает характерный для того времени уровень экономического развития Китая, развитие сотрудничества СССР и КНР, описывает найденные во время строительства исторические памятники.

Ключевые слова: Китай, научно-техническая документация, Лоянский завод горнорудного оборудования, проектная документация.

The article is about the project documentation of the mining equipment Loiansk factory (China, Henan province) which reflects the economic development level of China of that time, dynamics of cooperation between the USSR and the People's Republic of China and describes the historical sights found out during building.

Key words: China, the scientific and technical documentation, the mining equipment Loiansk factory, the project documentation.

Ґрунтовне науково-історичне дослідження повинно опиратися на ретельно виявлену джерельну базу, основу якої, як правило, складає писемна або графічна фактура. Ключового значення нині набувають не актуалізовані досі оригінальні науково-технічні документи (НТД), що зберігаються в державних архівних установах.

1974 р. у Центральний державний науково-технічний архів України (на той момент ЦДАНТД УРСР) від Державного науково-дослідного та проектного інституту вугільної промисловості «УкрНДІпроект» (Київ) надійшов проект Лоянського заводу гірничорудного обладнання (КНР), який містив матеріали, необхідні для його зведення: проектне завдання; технічну та робочу частини (креслення)¹. Зазначимо, що у вказаній науково-технічній документації, крім суто технічного аспекту її інформаційної наповненості (потенційний об'єкт інтересів для тих істориків науки, які цікавляться процесами галузевого становлення в цілому та розвитком окремих підприємств), наявні відомості про динаміку розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва між СРСР та КНР у 50-ті рр. ХХ ст. Крім того, у ній є дані щодо давніх поховань, що можуть привернути увагу й тих дослідників, які вивчають долі унікальних пам'яток матеріальної культури та старожитностей Піднебесної.

У вересні 1953 р. згідно з домовленостями між СРСР та КНР було укладено контракт на будівництво заводу гірничорудного обладнання поблизу м. Лоян (на захід у провінції Хенань). За рішенням Держплану Центрального народного уряду Китаю поруч із промисловим майданчиком заводу мали проектувати ще два промислові об'єкти – тракторний та підшипниковий заводи².

Під час проведення геодезичних робіт у районі м. Лояна стався землетрус. У товщі землі утворилася тріщина (завширшки 2 см, глибиною до 11 м). Китайська сторона підтвердила цей факт телеграмою в Москву: «Сила землетрусу в районі Лояна склала 6 балів, але тріщина і землетрус не мають прямого зв'язку між собою».

Радянські науковці припустили, що, можливо, це природне явище пов'язане із подіями давньої історії краю. Як нам тепер стало відомо із вказаної архівної НТД, вони мали сенс, оскільки під час проведення додаткових геологічно-геодезичних пошуків на всій території промислового майданчику було виявлено велику кількість стародавніх поховань. У тексті документа «Особливих умов» до проектного завдання зазначено: «Наявність на площі великої кількості підземних поховань (склепів), за обсягом є досить вразливими (завширшки до 3 м, довжиною – до 8 м, висотою – до 3 м); закладені на глибині біля 9 метрів, вони значно ускладнили роботу проектувальників»³.

Історія міста Лоян дуже цікава: це одне з найдавніших міст світу. Його засновано ще у ХІІ ст. до н. е. як військове поселення. Потім воно отримало статус стародавньої столиці Китаю (місто Лоян, – також «Лої», «Лочжоу» тощо – сім разів було головним містом країни). Околиці сучасного багатомільйонного Лояну ховають під собою як унікальні рештки давнини, так і численні могильники, закладені у різні за часом епохи (поховання 13 династій та понад 70 імператорів). Вони, відповідно до звичаїв країни, концентрувалися навколо цього центру китайської цивілізації.

Тривалий історичний період перебування Лояну столицею сприяв зосередженню тут значного культурного зрізу. Наприклад, це – і всесвітньо відомий буддійський печерний монастир Гроти Лунмень (2000 печер), який віднесено до об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, і найдавніше буддійське святилище Китаю Храм Білого Коня (Баймаси). На відстані 50 км від Лояну знаходився всесвітньовідомий монастир Шаолін, чия назва традиційно асоціюється з історією східних бойових мистецтв.

Сьогодні місто Лоян уславлене своїми квітами: щороку у квітні тут проводиться фестиваль півоній. Згідно з названими архівними документами, задля уточнення місцезнаходжень давніх могил та глибини закладення шурфів, на території майбутнього заводу китайські спеціалісти провели значну підготовку.

На першому етапі (початок 1954 р.) провели пошукові роботи на площі у 47 тис. кв. м. Умовно промисловий майданчик розділили на 2 ділянки, виходячи із накопичених археологічних даних. На першій (приблизно 1/3 території) буріння велося за густою сіткою: кожна свердловина через 1,0 м – в напрямі зі сходу на захід; з півночі на південь – через 2,0 м. На іншій ділянці (біля 2/3 території) буріння велося за рідкою сіткою: через 4,0 м зі сходу на захід, через 4,0 м з півночі на південь. Китайські спеціалісти опрацювали площу у 75 тис. кв. м за густою сіткою, на площі у 395 тис. кв. м пробурили свердловини за рідкою сіткою⁵.

Після першого етапу буріння за рідкою сіткою було визнано недоцільним. Тому у травні 1954 р. розпочинаються нові дослідження; вони проводилися за більш густою сіткою, яка мала чарунки між свердловинами 1,0 x 1,0 м з усіх боків. Повторні дослідження зосередилися на 41 ділянці, визначеній раніше. На загальній площі у 380 тис. кв. м було здійснено 467 500 буринь⁶.

У результаті копінкової роботи, що вийшла за межі будівельного майданчику заводу, було виявлено 1185 могил та склепів. Серед них (за хронологією): 2 могили династії Цинь (близько 150 р. до н. е.); 112 могил династії Хань (50 р. до н. е. – 100 р. н. е.); 21 могилу династії Цзінь (300–400 рр.); одну могилу династії Суй (700 р.); 80 могил династії Тан (750–900 рр.); 492 могили династії Сун (близько 1100 р.); 446 могил періоду 1500–1900 рр. та 31 могилу невизначених часів⁷.

За своєю формою віднайдені поховання виявилися двох видів. Могили першого типу, у свою чергу, відрізнялися також і засобами закладання: 1) проста могила: у квадратній ямі знаходився небіжчик; яму було вкрито дошками та засипано зрушеним ґрунтом (усього було знайдено 259 таких поховань, або 22% від загальної кількості); 2) могила з проходом (двох типів, різних за конструкцією): а) з проходом у вигляді вертикального шурфу або з похилим проходом. За визначенням дослідників, деякі з цих склепів мали ще і прохідні прорізи та вентиляційні отвори; б) цегляна камера, яка в окремих випадках мала дві (три) додаткові бокових камери біля основної (знайдено 926 таких поховань, або 78% від загальної кількості)⁸.

За даними глибинного закладання були визначені такі типи поховань:

Табл.1. Зведена таблиця даних про могили-склепи, виявлені на території Лоянського заводу гірничорудного обладнання (під основними цехами та спорудами)

Назва споруди	ГЛИБИНА ПОХОВАННЯ								Разом	% від загальної кількості по усій території
	0,0 – 2,5 м.		2,5 – 4,5 м.		4,5 – 6,5 м.		6,5 – 8,5 м.			
	Кількість	% від загальної кількості	Кількість	% від загальної кількості	Кількість	% від загальної кількості	Кількість	% від загальної кількості		
Заводоуправління	16	84,2	–	–	–	–	3	15,8	19	6,5
Механозбиральний цех №1	84	85,0	14	14,3	1	0,08	–	–	99	34,4
Цех металоконструкцій	18	69,2	8	30,8	–	–	–	–	26	9,1
Ковальсько-термічний цех	34	64,2	16	30,2	1	1,8	2	3,8	53	18,5

Механо-збиральний цех №2	11	50,0	11	50,0	–	–	–	–	22	7,7
Блок допоміжних цехів	15	79,0	1	5,2	3	15,8	–	–	19	6,6
Ливарний цех	34	69,5	8	16,3	7	14,2	–	–	49	17,2
РАЗОМ	212	–	58	–	12	–	5	–	287	–

Але радянські спеціалісти-проектувальники констатували, що наслідки проведеної пошукової роботи їх не задовольняють (відносно поставлених перед ними завдань). Спеціальний комітет технічного контролю за бурінням, створений китайськими спеціалістами, у своєму «Звіті» посилається на три дуже обтічні причини в отриманні негативних результатів:

1) координати деяких могил було пропущено через те, що вони знаходилися у районі, де взагалі не велися бурові роботи;

2) застосовувалась сітка відстані між свердловинами з чарунками у 1,0 x 1,0 м;

3) технічний рівень робітників був вкрай низьким, політико-ідеологічне виховання робітників та володіння ними технікою незадовільні, тому вони пропустили ці поховання.

За рекомендаціями радянських спеціалістів для виявлення усіх могил необхідно було провести повторні пошуки, згустивши їхню сітку до 0,5 x 0,5 м. Крім того, вони запропонували локалізувати район проведення бурових робіт згідно з генеральним планом будівництва: конкретно, під розташуванням основних інженерних споруд заводу.

Наприкінці 1954 р. було проведено ретельніше дослідження порожнин різного походження, які знаходилися у місцях закладання фундаментів для семи основних цехів заводу. В результаті корегування на цій території було виявлено ще 287 могил та склепів¹⁰.

Табл. 2. Дані про розподіл знайдених могил за хронологією

№ п/п	Давність могили (належність до династії)	Часовий відрізок	Глибина залягання (крайні цифри)	Кількість могил
1.	Сучасна епоха	1500–1900 рр.	0,5–3,1 м.	109
2.	Династія Сун	1000–1300 рр.	0,8–4,6 м.	136
3.	Династія Тан	700–900 рр.	2,6–4,2 м.	11
4.	Династія Цзінь	300–400 рр.	5,3–7,3 м.	5
5.	Династія Хань	50 р. до н. е.– 100 р. н. е.	1,0–7,1 м.	20
6.	Невизначена епоха	-	1,0–3,1 м.	6

Слід відзначити, що у «Поясненнях», які Перше міністерство машинобудування КНР надало радянським спеціалістам у вигляді спеціального документа «Дані по стародавнім могилам», було зазначено і вжито заходи щодо покращання якості проведення пошукових та будівельних робіт з замурування: «... Ми точно свідчимо, що цього разу буріння було проведено за той же час, як і усі попередні, оскільки робітники, відпрацювавши майже рік, значно підвищили свій технічний рівень; завдяки цьому був забезпечений якісний рівень техніки. Щодо політичної умови, за допомогою навчання та покращання організації роботи, робітники вивчили документ генеральної лінії (проміжного) перехідного періоду у розвитку держави, завдяки чому ще досконаліше познайомилися із нормами будівництва соціалістичної індустріалізації держави, тому всі працюють свідомо...»¹¹.

Констатуємо, що цього разу китайські спеціалісти доклали максимум зусиль, щоб виявити усі порожнини під запроектованими будівлями. Серед матеріалів архівної НТД (початок 1955 р.) спостерігаємо і такі дані: 1) стародавні колодязі (5–12 м.); 2) землерий тварин (2,0 x 2,3 x 1,7); 3)

канали (2,4 x 10,0 x 1,5); 4) сміттєві ями (2,2 x 2,1 x 1,0); 5) нори мишей (3,6 x 1,8 x 1,5); 6) отвори з кістками (3,5 x 1,0 x 0,5); 7) печери комах (2,3 x 0,7 x 0,6); 8) проходи (2,0 x 2,0 x 0,5); 9) проходи мурах (2,7 x 2,3 x 1,2); 10) ями (3,5 x 3,0 x 2,0); 11) ями мертвих дітей (1,3 x 1,3 x 0,5).

За підсумками пошукової роботи китайських спеціалістів на будівельних ділянках, відведених під цехи та адміністративні будівлі заводу гірничорудного обладнання, було виявлено: 114 типів порожнин різного походження; 52 нори мишей та проходів мурах; 25 стародавніх колодязів; 19 каналів та русел давніх річок¹².

Серед проектної документації Лоянського заводу гірничорудного обладнання наявні також такі документи – «Дані досліджень про роботу із стародавніми могилами Китаю». В них описані промислові майданчики ще декількох об'єктів, у процесі проектування та будівництва яких були виявлені давні поховання: електростанція в районі Бао-Цяо (60–70 могил); текстильні фабрики в м. Сянь-Юнь (181 могила); Північно-західне нафтогеологічне управління в м. Сі-Ань (200 могил)¹³.

Сучасний Лоян – це великий промисловий центр з населенням понад 6 млн. жителів. Уряд Китаю приділяє значну увагу збереженню свого культурного надбання. Нещодавно у горах Маншань, що на північ від Лояну, у селищі Чжунтоусицунь було відкрито перший в Китаї Музей стародавніх поховань. Музейний комплекс, який обіймає територію у 30 тис. кв. метрів, має наземну та підземну частини. До постійної експозиції увійшли залишки 23 стародавніх поховань, які датуються епохою династії Хань до часів династії Північна Сун.

Зрозуміло, що з архівної НТД ми не можемо довідатися, чи представлені у названому вище музеї старожитності, виявлені при будівництві Лоянського заводу гірничорудного обладнання. Але відомо, що у старій частині Лояну (у колишньому храмі епохи династії Мін) є Міський музей, у фондах якого наявні археологічні реліквії, вік котрих перевищує 6000 років; тут зберігається кілька експонатів поховань періоду Ханьської епохи, можливо, знайдених саме у 50-ті рр. XX ст.

Отже, розглянуті документи із фондів ЦДНТА України ще чекають на своїх дослідників; вони можуть допомогти реконструювати давні події, зв'язавши минуле і сьогодення, що так витіювато переплелися в історії Лояну – цієї колиски китайської цивілізації.

* Автор подав усереднені дані. Перша цифра – глибина; усі дані подано в метрах.

¹ ЦДНТА України, ф. 8, к. 1–12, оп. 1, од. зб. 102, арк. 2.

² Там само, ф. 43, к. 1–43, оп. 1, од. зб. 1–57, арк. 11.

³ Там само-2, ф. 8, к. 1–12, оп. 1, од. зб. 30, арк. 2.

⁴ Там само, од. зб. 6, арк. 7–8.

⁵ Там само, од. зб. 48, 44 л., арк. 6.

⁶ Там само, арк. 7.

⁷ Там само, од. зб. 6, арк. 25.

⁸ Там само, од. зб. 52, 37 л., арк. 7.

⁹ Там само, од. зб. 30, арк. 6–7.

¹⁰ Там само, од. зб. 49, арк. 1.

¹¹ Там само, од. зб. 102, арк. 2.

¹² Там само, од. зб. 48, 44 л., арк. 23.

¹³ Там само, од. зб. 30, арк. 6–13.